“MUVOZANAT” ROMANIDA TASVIRIY IFODALAR: OBRAZLILIK VA MUALLIF BADIIY MAHORATI MUAMMOLARI

Xamitova Maşhura Yaxşiboyevna,
Özbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalari universiteti magistranti
DOI: 10.67620/yoshlarvailm.0340020

Annotatsiya. Uşbu maqolada iste’dodli yozuvçi Uluğbek Hamdamning “Muvozanat” romani badiiy-estetik jihatdan tahlil qilinib, asardagi tasviriy ifodalar, milliy obrazlar tizimi va yozuvçining individual uslubiga xos badiiy mahorat masalalari tadqiq etiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi romanda qöllanilgan badiiy tasvir vositalari va köçim turlarining asar ğoyasini oçib beriş hamda qahramonlar ruhiyatini tasvirlaşdagi funksional ahamiyatini aniqlaşdan iboratdir. Maqolada tizimli-tarkibiy, qiyosiy-badiiy va lingvopoetik tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot obyekti sifatida “Muvozanat” romani matni olingan bölsa, uning predmeti matndagi tasviriy ifodalar, metafora, metonimiya va simvollar orqali namoyon böluvçi obrazlilik muammolaridir. Olingan natijalar şuni körsatadiki, muallif asarda an’anaviy tasvir vositalaridan taşqari, subyektiv-psixologik parallelizmlar va öziga xos ijtimoiy-badiiy metaforalar tizimini yaratgan bölib, bu özbek romançiligida yangi badiiy sifat bosqiçini belgilaydi. Xulosa qilib aytganda, “Muvozanat” romanidagi tasviriy ifodalar faqatgina estetik vazifani emas, balki jamiyat va şaxs ma’naviy olamidagi inqirozlarni körsatib beruvçi konseptual-falsafiy yukni ham taşişga xizmat qilgan.

Kalit sözlar. Özbek romançiligi, badiiy tasvir vositalari, badiiy mahorat, lingvopoetika, ramziylik, badiiy psixologizm.

Аннотация. В данной статье проводится художественно-эстетический анализ романа «Мувозанат» («Равновесие») талантливого писателя Улугбека Хамдама, а также исследуются изобразительно-выразительные средства, система национальных образов и вопросы художественного мастерства, присущие индивидуальному стилю автора. Основная цель исследования заключается в определении функциональной значимости использованных в романе изобразительных средств и тропов для раскрытия идеи произведения и отображения психологического состояния персонажей. В ходе исследования применялись системно-структурный, сравнительно-художественный и лингвопоэтический методы анализа. В качестве объекта исследования выступает текст романа «Мувозанат», а его предметом являются проблемы образности, проявляющиеся через изобразительные выражения, метафоры, метонимии и символы. Полученные результаты показывают, что автор, помимо традиционных средств изображения, создал систему субъективно-психологических параллелизмов и специфических социально-художественных метафор, что знаменует собой новый качественный этап в узбекском романоведении. В заключение делается вывод о том, что изобразительно-выразительные средства в романе «Мувозанат» выполняют не только эстетическую функцию, но и несут

концептуально-философскую нагрузку, отражая духовные и нравственные кризисы в обществе и личности.

Ключевые слова. Улугбек Хамдам, роман «Мувозанат», узбекское романоведение, изобразительно-выразительные средства, художественное мастерство, лингвопоэтика, символизм, художественный психологизм, концептуальная метафора.

Abstract. This article presents a artistic and aesthetic analysis of the novel "Muvozanat" (Balance) by the talented writer Ulug'bek Hamdam, exploring descriptive expressions, the system of national imagery, and issues of artistic mastery unique to the author's individual style. The primary objective of the research is to determine the functional significance of artistic figurative means and tropes used in the novel in revealing the central idea and portraying the psychological state of the characters. Systematic-structural, comparative-artistic, and linguopoetic analysis methods were employed in the study. While the text of the novel "Muvozanat" serves as the object of research, its subject encompasses the problems of imagery manifested through descriptive expressions, metaphors, metonymies, and symbols in the text. The results demonstrate that, beyond traditional descriptive means, the author creates a system of subjective-psychological parallelisms and unique socio-artistic metaphors, marking a new qualitative stage in Uzbek novel writing. In conclusion, the descriptive expressions in the novel "Muvozanat" serve not only an aesthetic function but also bear a conceptual and philosophical weight that exposes the moral and spiritual crises within society and the individual.

Keywords. Ulug'bek Hamdam, "Muvozanat" novel, Uzbek novel writing, artistic descriptive means, artistic mastery, linguopoetics, symbolism, artistic psychologism, conceptual metaphor.

Kiriş

Yigirma birinçi asr özbek romançiligi milliy badiiy tafakkurning taraqqiyot tamoyillarini, şaxs va jamiyat örtasidagi murakkab ijtimoiy-psixologik munosabatlarni yangiça estetik mezonlar asosida aks ettiriş bilan xarakterlanadi. Mustaqillik davri adabiyotining yorqin vakillaridan biri - iste'dodli yozuvçi Uluğbek Hamdam ijodi özining falsafiy-konseptual çuqurligi hamda badiiy-şakliy izlanişlarga boyligi bilan ajralib turadi.

Xususan, adibning "Muvozanat" romani ötiş davri ijtimoiy voqeligini, inson ruhiyatidagi evrilişlar va ma'naviy inqirozlarni yuksak badiiy mahorat bilan tasvirlab bergan yetakçi asarlardan biri hisoblanadi. Mazkur tadqiqotda "Muvozanat" romani badiiy-estetik jihatdan çuqur tahlil qilinib, undagi tasviriy ifodalar, milliy obrazlar tizimi va yozuvçining individual uslubiga xos lingvopoetik xususiyatlar tadqiq etiladi.

Badiiy matnning lingvopoetik tabiati va asarda qöllanilgan köçim turlarining funksional-semantik xususiyatlarini aniqlaş zamonaviy özbek adabiyotşunosligi va tilşunosligining dolzarb muammolaridan biri bölib qolmoqda. "Muvozanat" romanining adabiy jarayondagi örni va uning kitobxon ruhiyatiga körsatgan estetik ta'siri bevosita muallifning til vositalaridan foydalaniş mahorati bilan boğliq.

Romanda an’anaviy badiiy tasvir vositalaridan taşqari, subyektiv-psixologik parallelizmlar va öziga xos ijtimoiy-badiiy metaforalar tizimi yaratilgan bölib, ular faqatgina estetik vazifani emas, balki jamiyat va şaxs ma’naviy olamidagi inqirozlarni körsatib beruvçi konseptual-falsafiy yukni ham taşişga xizmat qiladi.

Uşbu tizimni lingvopoetik metodlar vositasida oçib beriş zamonaviy romançilikning taraqqiyot qonuniyatlarini tuşunişda yuqori ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi - “Muvozanat” romanida qöllanilgan badiiy tasvir vositalari va köçim turlarining (metafora, metonimiya, simvollar) asar ğoyasini oçib beriş hamda qahramonlar ruhiyatini tasvirlaşdagi funksional-semantik ahamiyatini tizimli ravişda aniqlaş va baholaşdan iboratdir. Uşbu maqsadga erişiş uçun romandagi tasviriy ifodalarni tizimli-tarkibiy jihatdan tasniflaş, metafora, metonimiya va simvollarning qahramonlar içki keçinmalarini ifodalaşdagi psixologik funksiyalarini aniqlaş hamda yozuvçining individual

uslubiga xos bölgan lingvopoetik va estetik vositalarni qiyosiy jihatdan baholaş vazifalari belgilandi. Tadqiqot obyekti sifatida Uluğbek Hamdamning “Muvozanat” romani matni olingan bölsa, uning predmeti etib asar matnidagi tasviriy ifodalar, metafora, metonimiya hamda simvollar orqali namoyon böluvçi obrazlilik va badiiy mahorat muammolari belgilandi.

Uşbu metodologik prinsiplardan kelib çiqqan holda, tadqiqotning markaziy ilmiy savoli şakllantirildi:

1. “Muvozanat” romani matnidagi lingvopoetik va tasviriy ifodalar (metafora, metonimiya, simvollar) asar qahramonlarining subyektiv-psixologik holatlarini hamda jamiyatdagi ma’naviy inqirozlarni yoritib berişda qançalik konseptual-falsafiy ahamiyatga ega?

Uşbu savolga javob izlaş jarayonida tadqiqotda tizimli-tarkibiy, qiyosiy-badiiy va lingvopoetik tahlil metodlaridan foydalanildi hamda özbek romançiligida yangi badiiy sifat bosqiçini belgilovçi omillar aniqlandi. Maqolada qölga kiritilgan ilmiy yangiliklar şundan iboratki, unda ilk bor romandagi an’anaviy tasvir vositalaridan taşqari subyektiv-psixologik parallelizmlar tizimi konseptual tarzda oçib berildi, asardagi ijtimoiy-badiiy metaforalarning jamiyat muhitini aks ettirişdagi tabiati lingvistik jihatdan isbotlandi hamda tasviriy vositalarning şunçaki estetik bezak emas, balki çuqur falsafiy ma’no taşuvçi tarkibiy qism ekanligi ilmiy asoslandi.

Adabiyotlar tahlili

Zamonaviy tilşunoslik va adabiyotşunoslikda badiiy asar tilini tadqiq etişda tasviriy ifodalar, perifrazalar hamda metaforik birliklarni şunçaki stilistik bezak vositasi emas, balki muallifning dunyoqaraşi va kognitiv tafakkur şakllarini aks ettiruvçi konseptual tuzilmalar sifatida örganiş ustuvor yönalişga aylandi (Evans and Green, 2006). Badiiy matnda obrazlilikning yuzaga kelişi hamda lingvo-poetik vositalarning qöllanilişi yozuvçining individual mahoratini belgilovçi asosiy mezonlardan biri hisoblanadi. Konseptual metafora nazariyasining asosçilari G.Lakoff va M. Johnson (1980) metaforani inson fikrlaş tarzi va tajribasining tizimli ifodasi sifatida talqin qiladilar. Ularning konsepsiyasiga köra, badiiy ifodaviylik va obrazlilik insoniy tajriba hamda ramziy ma’nolarning matnda moddiylaşuvidir.

Z. Kövecses (2002) uşbu nazariyani madaniy-kontekstual mezonlar bilan boyitib,metaforik hamda tasviriy ifodalarning ham universal, ham milliy-madaniy xususiyatlariga alohida e'tibor qaratgan. Bu nazariy yondaşuv Uluğbek Hamdamning "Muvozanat" romani poetikasi va undagi badiiy vositalar mahoratini tahlil qilişda nazariy-metodologik poydevor bölib xizmat qiladi. Özbek badiiy nasrida, xususan, zamonaviy romanlarda davr ruhi va inson ruhiyatidagi inqirozlarni tasvirlaşda tasviriy ifodalarning örni beqiyosdir. R. W. Gibbs va S. G. Kaya ta'kidlaganidek, badiiy matnlardagi obrazli vositalarni aniqlaş va tasniflaşda matnlararo kontekst hamda lingvostilistik tahlil metodlaridan foydalaniş muallif niyatini çuqurroq anglaşga yordam beradi.

Özbek tilşunosligida va adabiyotşunosligida badiiy matnlarni kognitiv-poetik hamda stilistik jihatdan tadqiq etişga bağişlangan izlanişlar sönggi yillarda sezilarli darajada jadallaşdi. Jumladan, A. A. Fayziyeva milliy va xorijiy tillardagi konseptual modellarni qiyoslar ekan, özbek badiiy va publitsistik matnlarida tabiat, psixologik holat va milliy özlik bilan boğliq tasviriy vositalarning yuqori çastotada qöllanilişini körsatib ötadi.

Şuningdek, G. S. Kurbonova va G. Y. Rofiyeva özbek nasrida badiiy obrazlilik va metaforalarning semantik strukturasi insoniy munosabatlar va jamiyatdagi ma'naviy muvozanatni oçib berişda asosiy vosita bölib xizmat qilişini ta'kidlaydilar.

Uluğbek Hamdamning "Muvozanat" romanida qahramonlarning ruhiy holati, jamiyatdagi özgarişlar hamda qadriyatlar töqnaşuvi turli tasviriy ifodalar, metafora, metonimiya hamda majozlar vositasida berilgan. Uşbu tasviriy vositalarni metodologik jihatdan töğri aniqlaş va Uluğbek Hamdamning "Muvozanat" romani böyiça ilmiy tadqiqotni tahlil qiliş uçun Pragglejaz Group (2007) tomonidan taklif etilgan MIP (Metaphor Identification Procedure) hamda lingvopoetik tahlil usullaridan foydalaniş maqsadga muvofiqdir. Zero, bu metod söz va iboralarning luğaviy ma'nosi bilan kontekstual ma'nosini qiyoslaş orqali yozuvçining badiiy mahorati va mualliflik uslubining öziga xosligini xolis baholaş imkonini beradi.

Mavjud adabiyotlar tahlili şuni körsatadiki, özbek tilşunosligi va adabiyotşunosligida umumiy konseptual metaforalar va obrazli ifodalar nazariy jihatdan örganilgan bölsa-da, Uluğbek Hamdamning "Muvozanat" romanidagi tasviriy ifodalarning psixologik va ramziy-muvozanat funksiyalari hamda muallif badiiy mahorati bir xil tizimli kognitiv-stilistik model asosida yaxlit tadqiq qilinmagan. Uşbu maqola uşbu ilmiy böşliqni töldirişga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot obyekti inson ruhiyati, badiiy matn mazmuni va uning içki xususiyatlarini çuqur örganişga qaratilganligi sababli, işning umumiy dizayni sifatli tadqiqot yondaşuviga asoslanadi. Uşbu yondaşuv doirasida "Muvozanat" romanining badiiy-estetik tabiati, undagi tasviriy ifodalarning mohiyati hamda ularning öziga xos tuşunçaviy yuk taşişga xizmat qilişi tahlil etiladi. Tadqiqotning amaliy materiali va axborot manbasi sifatida yozuvçi Uluğbek Hamdamning "Muvozanat" romani matni tanlab olindi va uning tarkibidagi obrazlilik hamda badiiy mahorat muammolari

tadqiqot predmeti sifatida belgilandi.

Ma’lumotlarni qayta işlaş va matnni ilmiy tahlil qiliş jarayonida bir-birini töldiruvçi tizimli-tarkibiy, qiyosiy-badiiy va lingvopoetik metodlar majmuasidan foydalanildi. Xususan, asardagi metafora, metonimiya va simvollar kabi köçim turlarini aniqlaş va guruhlaşda matnning mavzu-ma’no hamda şakl-vazifa tahlili usullari qöllanildi. Bu usullar yordamida badiiy tasvir vositalari tizimli ravişda guruhlanib, ularning asar ğoyasini oçib berişdagi örni aniqlandi. Yozuvçining özига xos uslubiga xos bölgan til va estetik vositalarni baholaş, asardagi an’anaviy tasvir vositalari va yangiça badiiy usullarning özaro nisbatini körsatiş maqsadida esa qiyosiy va matn ma’nosini tuşuntiriş (interpretatsiya) tahlili metodlariga tayanildi.

Badiiy matnning lingvistik tabiatini va qöllanilgan köçimlarning vazifa hamda ma’no xususiyatlarini oçib berişda asosiy metod hisoblangan lingvopoetik tahlil, yakuniy bosqiçda matnni çuqur talqin qiliş va tuşuniş (germenevtik tahlil) prinsiplari bilan muvofiqlaştirildi. Bu esa qahramonlar ruhiyatidagi ichki-psixologik özgarişlarni hamda jamiyatdagi yangilanişlarni çuqurroq tuşunişga zamin yaratdi. Amalga oşirilgan uşbu metodologik yondaşuvlar natijasida, romandagi tasviriy vositalarning şunçaki gözallik uçun xizmat qiluvçi bezak emas, balki jamiyat va şaxs ma’naviy olamidagi inqirozlarni körsatib beruvçi çuqur falsafiy ma’noni taşişga xizmat qilişi ilmiy jihatdan asoslandi va natijalar umumlaştirildi.

Natija va muhokamalar

Mazkur tadqiqotda yozuvçi Uluğbek Hamdamning “Muvozanat” romanining 301-betdan 335-betgaça bölgan matnini örganiş davomida aniqlangan aniq til faktlari va ma’lumotlar taqdim etiladi. Matnni tahlil qiliş jarayonida aniqlanişiça, romanda qahramonlarning içki keçinmalarini ifodalaş uçun “olov” (otaş, öt) timsoli jami 6 örinda bevosita qöllanilganligi ma’lum böldi. Şundan boş qahramon Yusufning içki dunyosidagi keçinmalar va uning qalbidagi hissiyotlar “nafrat olovi”, “nafrat otaşi” va “nafrat öti” şaklida 4 marotaba tilga olingan. Ikkinçi asosiy personaj bölmiş Saidning ruhiy iztiroblari esa “yurak-bağrini kuydirayotgan olov” hamda közidagi “çaqnab turgan olov” sifatida 2-örinda qayd etildi. Şuningdek, matnda qahramonlarning ruhiy yolğizlik va sovuqlik holatini körsatiş uçun “izğirin” timsoli 2 örinda işlatilgan bölib, u Yusufning yuragi “yolğizlik izğirinida izillaşi” hamda Amirning “öz yolğizligi izğirinida devonaga aylanişi” sahnalarida namoyon böladi.

Qahramonlarning nutqiy xususiyatlari va içki gaplari örganilganda, Yusufning ma’naviy qiyofasini körsatuvçi markaziy tuşunça sifatida “vijdon” sözi (vijdon azobi, vijdon amri, vijdon savollari şaklida) jami 4 marotaba qöllanilganligi aniqlandi. Yusuf nutqida rus tilining işlatilişi ham özига xos öringa ega bölib, u Zahro bilan muloqotda rusça sözlaşini özi uçun “gunoh va uyatni özga til ortiga yaşiriş” deb baholaydi. Yusufning rusçadagi nutqida ayniqsa “Зачем” (Nega/Nima uçun?) sözining işlatilişi diqqatga sazovordir. Zahro nutqida esa Yusufning içki qiynoqlariga javoban vaziyatni oddiyroq baholaş uçun “noma’qul” sözi 2 marotaba (“Noma’qul iş?!”, “Noma’qul deydigan nima qildikki...”) qöllanilgan. Şu bilan birga, Zahro Yusufning murakkab ruhiy holatini tuşunmasligini ifodalaş maqsadida “tuş” sözini 3 marotaba savol va hayratlaniş ohangida işlatganligi aniq matndagi fakt sifatida qayd etildi.

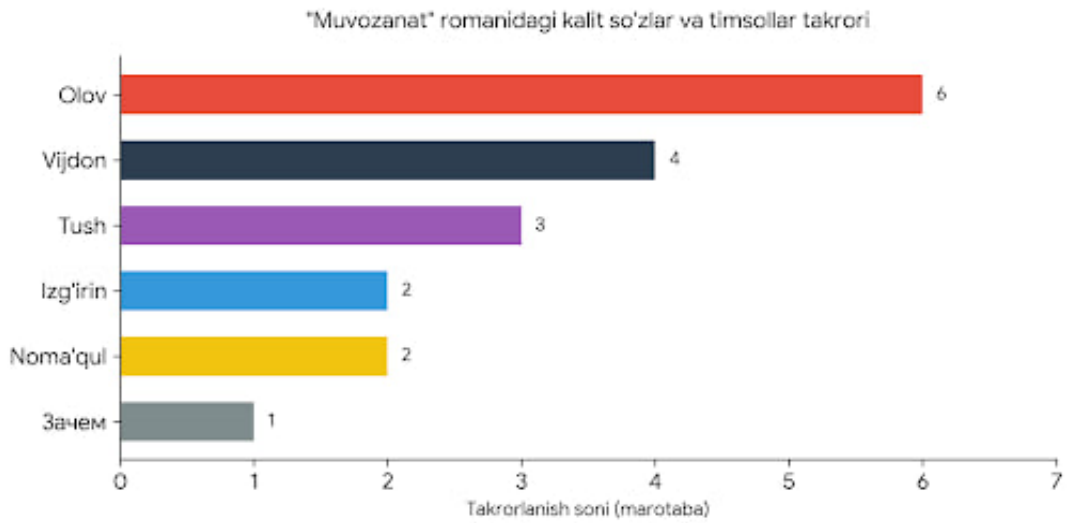

Olingan aniq til faktlari şuni körsatadiki, romandagi köçma ma'noli obrazlar va qahramon ruhiyatini tabiat hodisalariga qiyoslaş usullari matnning ta'sir kuçini oşirişga xizmat qiladi. Yusuf qalbidagi nafrat tuyğusining olov şaklida berilişi, keyinçalik esa bu olovning ruhiy azobga aylanişi qahramonning özligini izlaş yölidagi içki özgarişlarini körsatib beradi. Said va Amir obrazlarida muvozanatning buzilişi ularning hayotiy tayançi faqat moddiy narsalarga tayangani bilan izohlanadi va bu ularni ruhiy tanazzulga, ya'ni matnda ifodalanganidek "izğirin va yolğizlik" girdobiga olib keladi. Yusuf nutqidagi tillararo qorişiqlik va rusça "Зачем" sözi orqali öz munosabatlarining mantiqsizligini söroq ostiga olişi, jamiyatdagi ijtimoiy tösiqlarni hamda madaniy uzoqlaşişni ilmiy jihatdan isbotlaydi. Zahro nutqidagi "noma'qul" va "tuş" sözlarining qayd etilgan miqdordagi takrori esa ikki qahramon örtasidagi dunyoqaraşlar tafovutini va uning hayotga faqat moddiy qobiqdan qaraşini yaqqol oçib beradi. Mazkur natijalar badiiy asarlarni tahlil qilişda til vositalarining qançalik muhim örin tutişini körsatadi.

Xulosa

"Muvozanat" romanining til xususiyatlarini örganiş natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

- Romandagi köçma ma'noli sözlar va timsollar qahramonlarning içki dunyosi va ruhiy holatlarini körsatib berişda asosiy vazifani bajargan.
- Olov va izğirin kabi tabiat hodisalarining qahramonlar hayoti bilan boğlab tasvirlanişi asarning ta'sirçanligini oşirgan va inson ruhiyatidagi özgarişlarni oçib bergan.
- Qahramonlar nutqidagi öziga xos sözlar (Zahro nutqidagi takrorlar yoki Yusufning söroqlari) öşa davrdagi jamiyat va insonlar örtasidagi ma'naviy inqirozlarni körsatuvçi belgilardir.

Umuman olganda, badiiy asardagi til vositalarining vazifalarini bunday usulda örganiş zamonaviy özbek romançiligini tuşunişda muhim ahamiyatga ega. Uşbu tahlillar "Muvozanat" romanining özbek adabiyotida ham ğoyaviy, ham badiiy jihatdan yangi va yuqori bosqiçga kötarilgan asar ekanligini isbotlaydi.

Tadqiqot natijalari şuni körsatadiki, badiiy matnlarda qöllanilgan öziga xos tasviriy vositalar va qahramonlar nutqidagi kalit sözlar asar ğoyasini tuşunişni osonlaştiradi.

Bu holat matnlarda lingvistik aniqlikni saqlaş zarurligini asoslaydi.

Badiiy asarlarni tahlil qilişda ortiqça murakkab sözlardan qoçiş, matn sifatini oşiriş uçun uslubiy yondaşuvlar hamda zamonaviy tahlil vositalarini keng joriy etiş maqsadga muvofiqdir.

Kelgusida yozuvçining boşqa asarlari hamda kengroq matnlar bazasi asosida tadqiqotlar olib boriş, qöllanilgan öziga xos söz birikmalarining kitobxon idrokiga ta'sirini yanada çuqurroq örganiş tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Evans V., Green M. Cognitive Linguistics: An Introduction. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006.

2. Fayziyeva A. A. Conceptual metaphor universals in English and Uzbek. JournalNX A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, 2022.

3. Gibbs R. W. The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

4. Kaya S. G. Linguistic metaphor identification in Uzbek. Nacey S., Dorst A. G., Krennmayr T., Reijnierse W. G. (Eds.). Metaphor Identification in Multiple Languages: MIPVU around the World. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2019.

5. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction. Oxford: Oxford University Press, 2002.

6. Kurbonova G. S., Rofiyeva G. Y. The use of conceptual metaphors in Uzbek-French texts. Scientific Reports of Bukhara State University, 2021.

7. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 1980.

8. Parmonov A. A. Ingliz va özbek tillarida konseptual metaforalar va ularning leksik ifodalanişi. Qöqon universiteti xabarnomasi, 2026.

9. Pragglejaz Group. MIP: A method for identifying metaphorically used words in discourse. Metaphor and Symbol, 2007.